

О.С. Ситник, К. Цирек

**ПІЗНЬОПАЛЕОЛІТИЧНА
СТОЯНКА ГАЛИЧ І
(попередні результати досліджень)**

Публікація містить інформацію про археологічні дослідження однієї з цікавих і перспективних пам'яток пізнього палеоліту Верхнього Подністров'я — стоянки Галич І. Подано узагальнений аналіз крем'яного матеріалу, зроблено припущення про належність пам'ятки до східногравецької подністровської традиції.

Стоянку відкрито у 1980-х роках під час земляних робіт у кар'єрі місцевої цегельні. У 1988 р. у галицькій газеті археолог М. Бандрівський публікує замітку про руйнування найдавнішої пам'ятки Галича¹ (Івано-Франківська обл.). Перші розвідкові розкопки здійснено одним із авторів лише у 1997 р.² У 2000 р. вони були продовжені спільною Українсько-Польською експедицією під керівництвом Олександра Ситника (Археологічний музей Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України) та Кшиштофа Цирека (Інститут археології та етнології Торунського університету ім. М. Коперніка, Польща).

Наукове значення стоянки у м. Галич посилюється тим, що вона знаходиться на одній із найважливіших геологічних пам'яток Верхнього Придністров'я — реперному профілі відкладів середньо- і верхньоплейстоценової систем. Це висока V тераса правого берега Дністра, що складається з понад 50 метрових верств лесових порід, розділених комплексами викопних ґрунтів.

Стоянка розташована в південних околицях м. Галич, у верхній частині мисоподібного плато — найвищій точці навколишньої місцевості. Нині тут розміщується кар'єр Галицького цегельного заводу (рис. 1).

Геологічні дослідження здійснювали Андрій Богущкий та Петро Волошин, геоморфологічні — Андрій Яцишин, малакологічні — Роман Дмитрук (Львівський національний університет ім. І. Франка), датування за ТЛ-методом — Володимир Шелкопляс (Інститут геологічних наук НАН України). На пам'ятці проводили польові роботи і польські колеги: геологи Тереза Мадейська (Інститут геологічних наук ПАН, Варшава), Марія Ланчонт та Юзеф Войтанович (університет ім. М. Кюрі-Складовської, Люблін), палеонтологи Адам Надаховскі, Гжегож Ліпецькі, Петро Войтала (Інститут систематики та еволюції тварин ПАН, Краків). Їх результати дослідження уже частково опубліковані³, частково знаходяться в процесі вивчення⁴.

Геологічна та геоморфологічна характеристика околиць стоянки. У геоструктурному відношенні досліджувана територія належить до Східноєвропейської платформи, фактично, до її помежової смуги з Передкарпатським крайовим прогином — частини Карпатської складчастої зони. Це дуже мобільна територія, інтенсивно розчленована руслами Дністра та його численних ліво- і правобережних приток. Долини терасовані, подекуди мають вигляд улоговин. Виділяється Галицька улоговина шириною до 10 км, з абсолютними позначками поверхні +200—250 м. Уступ Придністровського Поділля (Опілля) над Галицькою улоговиною чіткий; досягає висоти 50—70 м, іноді більше.

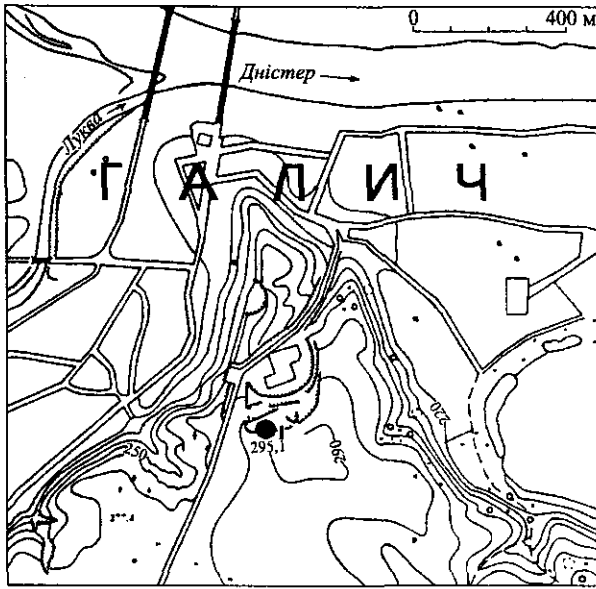

Рис. 1. Карта-схема розташування пізньопалеолітичної пам'ятки Галич I (1)

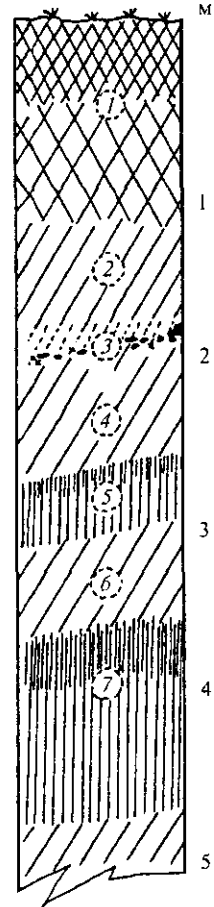

Рис. 2. Стратиграфічна колонка верхньоплейстоценових відкладів на стоянці. Цифри в кружечках відповідають послідовності опису на шарувань у тексті

За даними К.І. Геренчука⁵, висота IV надзаплавної тераси 30—40 м, III — 10—15 м (вона займає найширші площі Галицької улоговини); II — 8—10 м. Алювій терас — це головним чином валунно-гравійно-галечниковий матеріал товщиною до 10 м, іноді більше. Він відповідає русловим фаціям алювію, який перекритий переважно субаеральними еолово-делювіальними лесами — дуже характерними поверхневими відкладами Придністровського Поділля і Покуття.

На основі навіть загального огляду природних умов регіону можна однозначно стверджувати, що вони були досить сприятливими для розселення і міграції давніх людей. Тут є численні терасовані річкові долини, зручні миси, велика кількість високоякісного тулонського кременю та ін. Є всі підстави вважати, що в глибокій долині Дністра в плейстоцені був і дещо м'якший клімат. Тут, принаймні, значно менше, ніж на Волині і Північному Поділлі, відкладів, порушених криогенними процесами. Зауважимо, що це був дуже зручний шлях до Карпат і назад.

Отже, ділянка Старого Світу є достатньо перспективною щодо проведення комплексного вивчення поселенських структур та природного оточення палеолітичного населення. Одна з перших таких спроб — археологічні розкопки стоянки Галич I.

Стратиграфія відкладів. Опис проведено геологом Андрієм Богуцьким на місці розкопу⁶ (рис. 2).

1. 0,0—1,2 м. Сучасний ґрунт, антропогенно порушений.

0—0,4 м — гумусний горизонт, складений супісками темно-сірими, безструктурними.

0,4—1,2 м — горизонт В лесового типу. Морфологічно виділено дві частини. У верхній половині (0,4—0,8 м) супіски призматичні, червонуватого кольору, з білястою підзолистою присипкою, у нижній — сулинки некарбонатні, темно-жовті.

2. 1,2—1,7 м. Надрівненський лес, карбонатний однорідний, із псевдо-міцелієм, окремими плямами оглеєння та озалізнєння.

3. 1,7—1,9 м. *Культурний горизонт палеолітичної стоянки*. Лес «рівненського рівня», загалом аналогічний вищеописаному, але вміщує артефакти (крем'яні, кістки тварин, залишки вогнищ). Відклади дещо темніші, інтенсивніше перероблені червоточинами.

4. 1,9—2,5 м. Підрівненський лес, пальового кольору, у нижній частині з блакитним відтінком, опіщанений, карбонатний, досить однорідний.

5. 2,5—3,0 м. Дубнівський ґрунт. Суглинки червонувато-коричневі, макропористі, із вторинними карбонатами, плямами оглеєння.

6. 3,0—3,4 м. Піддубнівський лес — супіщаний, макропористий, однорідний.

7. 3,4—4,8 м. Горохівський викопний ґрунтовий комплекс.

Отже, культурний шар (інтенсивністю 10—20 см) палеолітичної пам'ятки пов'язаний із відкладами «рівненського рівня» (за А. Богуцьким)⁷, що відповідає періоду незначного потепління другої половини пізнього плейстоцену (аналог Ляско). У подібній геологічній ситуації залягає культурний горизонт стоянки Межигірці I, яка знаходиться на правому березі Дністра — 7—8 км на схід від поселення Галич I⁸.

Планіграфія. Культурні рештки на дослідженій ділянці (75 м²) мали вигляд двох інтенсивних скупчень фауністичних решток, поміж якими зафіксовано залишки від 4—5 розмітих невеликих вогнищ. Кістковища не мали ніяких ознак анатомічного викладу; це переважно одношарове звалище різних фрагментів і цілих кісток мамонта (рис. 3). Залишки вогнищ не мали різко окреслених контурів заповнення. Одне з таких вуглистих утворень простежено під і над великою лопаткою мамонта (кв. 5В), що може свідчити про довготривале існування поселення.

Крем'яні вироби на розкопаній поверхні траплялися спорадично, поодинокі, але в одному зі скупчень лежало 27 кременів (серед них 2 залишкові нуклеуси, пластини й мікропластини, відщепи та уламки). Більшість із цих предметів — технічні відходи розщеплення ядрищ на місці поселення. Досить значна площа була повністю «чистою», без жодних культурних решток (рис. 3). У попередньому плані можна вважати, що розкопана ділянка була периферійною частиною стійбища, куди зваливали кухонні рештки — обглодані та розбиті кістки основної промислової тварини (мамонта). Сюди ж випадково потрапили продукти місцевого розщеплення сировини, поодинокі знаряддя праці.

Фауна. За час досліджень на розкритій площі виявлено 780 фрагментів та окремих цілих кісток викопних тварин. За попереднім визначенням П. Войтала (Краків), ці рештки належали мінімум п'яти особинам молодих мамонтів. Траплялися також окремі кістки первісного коня (зуби) та північного оленя.

За нашими підрахунками, у «мамонтівій колекції» є трубчасті кістки (великі фрагменти — 19, малі — 12, невизначені — 25 екз.), лопатки (великі фрагменти — 6, малі — 25), ребра (великі фрагменти — 51, малі — 82, дуже дрібні — 64), епіфізи (цілі — 12, фрагменти — 199), фаланги (цілі — 11, фрагменти — 10), зуби (цілі — 3, фрагменти — 28), ключиці (цілі — 2, фрагменти — 2 екз.), одна нижня шелепа і один бивень (середня частина), а також 267 невизначених фрагментів кісток.

Крем'яний комплекс. На розкопаній ділянці знайдено порівняно дуже мало крем'яних решток. Разом із підйомними матеріалами загальну колекцію складають 236 кам'яних предметів. У розкопі зафіксовано 150 екз.

Нуклеусоподібні вироби (13 екз. — 5,5 %) поділяють на пренуклеус, нуклеуси (8 екз.) і нуклеусоподібні уламки (4 екз.). Знаряддя праці (26 екз. — 11 %) досить невиразні. Лише окремі типи скребачок чи різців мають типологічно завершену форму.

Крім того, в колекції є 82 пластинки та їх фрагменти, 52 різноманітні відщепи, 33 природні уламки, 30 дрібних скалок-лусок, один крем'яний відбійник.

Більшість нуклеусів — типові призматичні клиноподібні одноплощинкові форми (рис. 4). Три нуклеуси можна інтерпретувати як торцеві для знять

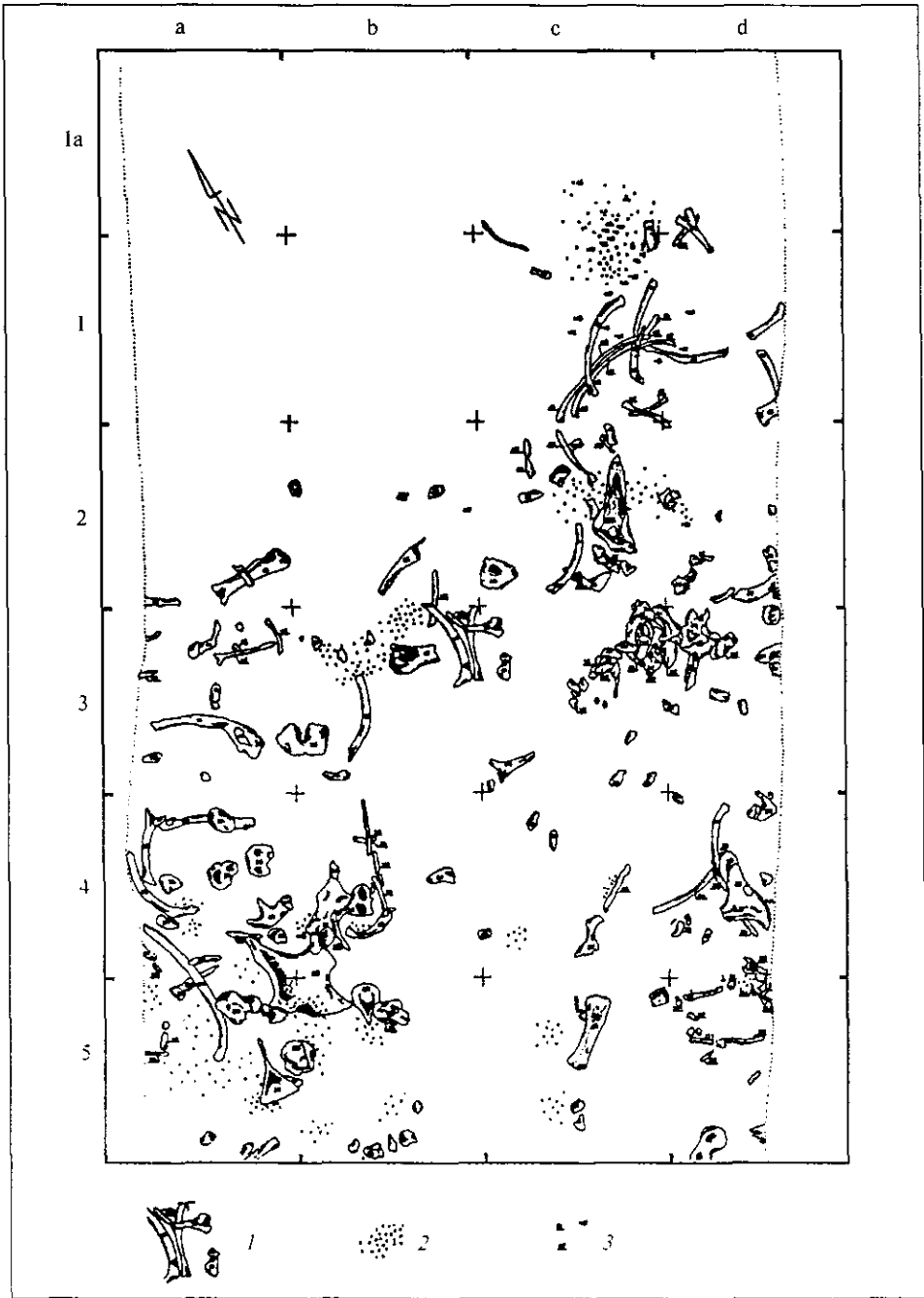

Рис. 3. План розміщення культурних решток у західній ділянці розкопу 2000 р.: 1 — кістки викопних тварин; 2 — вуглики і зола від вогнищ; 3 — крем'яні вироби

мікропластинок. Цікавий торцевий нуклеус на плоскому уламку сировини (рис. 5.1). Вузькі робочі ділянки знаходяться під гострим кутом один до другого, нагадуючи масивний серединний різець. Одна із поздовжніх робочих стрічок підправлена дрібними поперечними фасетками у вигляді робочого краю скребла. Таким чином сформовано однібічне ребро (яке практично не було реалізовано у пластину).

У загальних рисах нуклеуси демонструють досить розвинену призматичну індустрію пізнього палеоліту на межі переходу до суцільної мікролітизації. Майже половина ядрищ націлена на продукування мікропластинок з торцевих

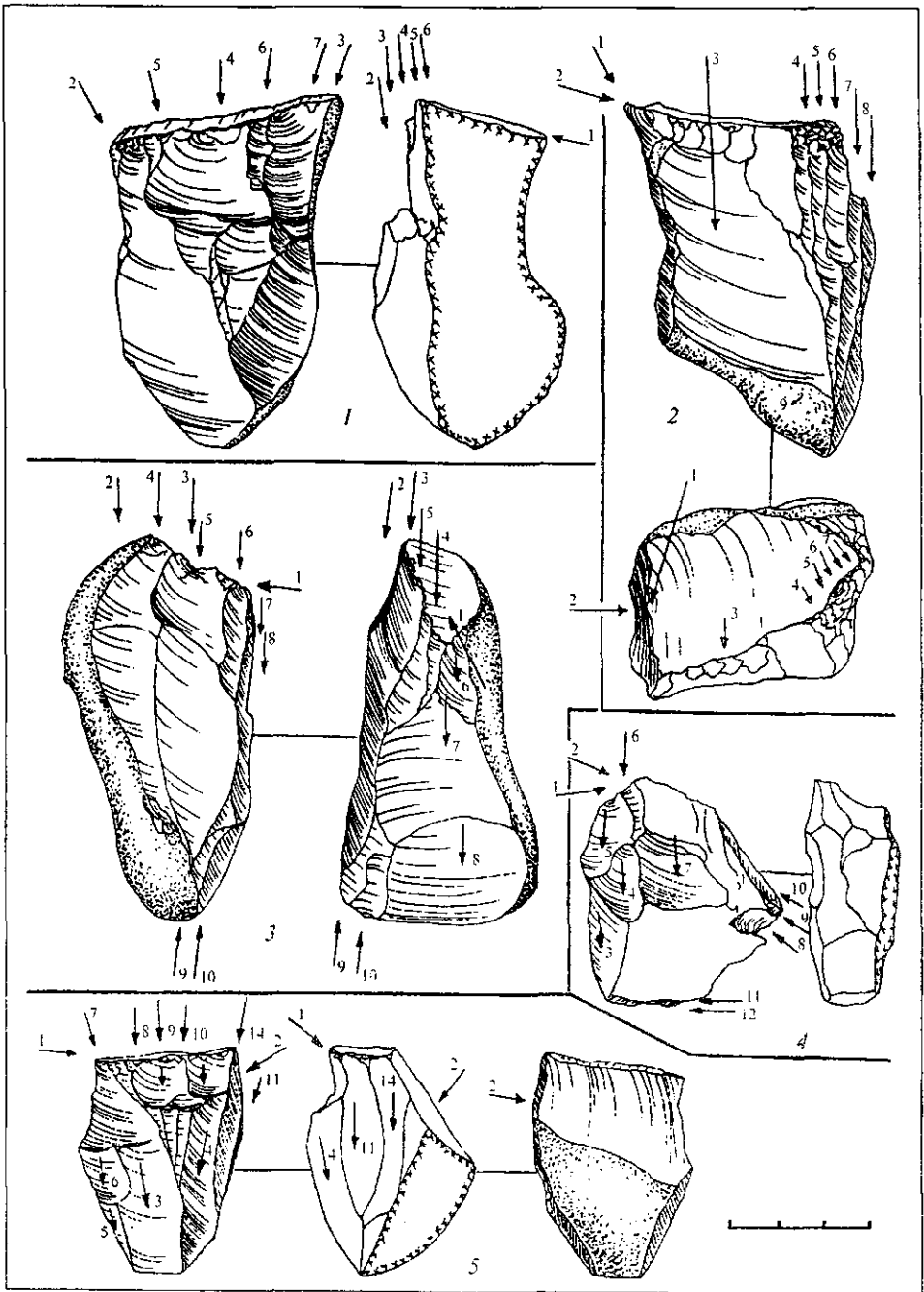

Рис. 4. Галч I. Нуклеуси

ділянок (рис. 4, 2, 3). Останні створювали спеціальною технікою бокового підтискування або ж підбирали плоскі шматки сировини, що мали природне бокове обмеження поздовжніх країв. Ударні площадки майже всіх нуклеусів мають виразні сліди «перебору» і горизонтального вирівнювання країв ударних площадок⁹. У двох випадках зафіксовано сліди пришліфування.

Викладене підтверджується морфологічними особливостями сколів — пластинок та відщепів. Із загальної кількості пластинчастих сколів 82 (34,7% загальної колекції) близько 12% можна зарахувати до типу мікропластинок (ширина їх менше 1,2 см). Більшість пластинок збереглися у фрагментованому вигляді; іноді простежуються сліди навмисної поперечної фрагментації. Майже половина цих

сколів має на спинках різні ділянки конкреційної кірки, що безперечно свідчить про «місцеве» розщеплення високоякісної туронської сировини. Ударні площадки їх переважно мініатюрні; майже всі базальні частини — «із перебором».

Відщепи (22 %) — типовий продукт відходів виробництва. Усі вони дрібні, гострокутні, різні за формою і масивністю. Серед них також більшу частину складають сколи підправлення та оформлення площадок нуклеусів (із різними ділянками кіркового покриття).

Знаряддя праці, як уже зазначалося, несерійні. Найбільша кількість різців — кутові (2), кутові подвійні (1), серединні (2), бокові (2), бокові з ретушшю (1). Усі вони виготовлені на пластинах, як і переважна більшість різців на молододовських пізньопалеолітичних стоянках¹⁰ (рис. 5, 4—6). Один різець — подвійний боковий поздовжньо-паралельний. Він сформований на поздовжньо-крайовій пластині (термінальна частина) способом спеціальної фрагментації і підправлення торця розколу (рис. 6, 1). Інший різець кутовий, термінально-двофасетковий. Два зразки можна зарахувати до серединних (рис. 5, 6). Показово, що в такому невеличкому комплексі трапились дві пластинки — різцеві сколи від знарядь. Один скол належав подвійному полюсному різцю багатофасеткового типу (рис. 6, 2), інший — це круторетушована ребриста пластинка (рис. 5, 7).

Знайдено кілька скребачок: одна — майже кругова; друга — кінцева на пластині; ще одна — високого типу мікроскребачка. У колекції є також скребельце на видовженій пластині, три пластинки з обламаним кінцем і ретушованим торцем, пластинка із зубчатою ретушшю, дві пластини з виїмками і шість пластин із мікроретушшю.

Цікава півкругла скребачка досить пізнього типу (рис. 5, 2). Її виготовлено на фрагменті двосхилої пластини високою форми. Три бокові сторони оброблено круговою крутою і напівкрутою ретушшю. Кінцеву скребачку сформовано також на двосхилій пластині, і належить вона до типу випуклих із розширеним робочим краєм (рис. 5, 3).

Серед предметів з виразною вторинною обробкою виділяється ніж-скребельце (?) поздовжньо-випуклого характеру на радіально-крайовій, вигнутій у профіль пластині (рис. 6, 6). Ретуш регулярна, але різнофасеткова, напівкрута.

Інструментарій, як видно, різнотипний і різноплановий, хоч загалом провідними є лише різці та скребачки, що трапляються на пізньопалеолітичних поселеннях у досить широкому часовому діапазоні. Відсутні типові пластинки з притупленим краєм, граветтські вістря. Лише одна пластинка з притупленою спинкою і кругова скребачка високої форми можуть частково свідчити про епіграветтські культурні впливи.

Аналоги. Культурна позиція. Останніми роками отримало «друге дихання» питання «подністровського граветту»¹¹, яке входить складовою частиною в проблему «східного граветту»¹². І. Борзіак та Л. Кулаковська пропонують такі культуровизначальні ознаки граветту кам'яних індустрій пізньопалеолітичних пам'яток у долині Дністра: «це переважно кінцеві скребки на видовжених пластинах... бокові різці, прості серединні різці... ординарні та двокінцеві вістря на крупних пластинах і як головний компонент різноманітні пластини і пластиночки з притупленим краєм чи краями (вістря граветт і мікрограветт, гольчасті вістря, «пилочки»). Зрідка трапляються кременеві проколки і знаряддя, оброблені пласкою підтескою, крупні рубаючі знаряддя... На всіх граветтських пам'ятках переважають різці, серед них — бокові, у ранніх пам'ятках за ними слідує скребки на пластинах, у пізніших — різноманітні пластинки з притупленим краєм»¹³. Усі ці риси інвентарю, що визначені для басейну середнього Дністра, характерні і для пам'яток Галицького Подністров'я, зокрема для відомої стоянки Межигірці I¹⁴. Л. Кулаковська зазначає, що у цьому комплексі серед знарядь переважають різці, хоч значну роль відіграють і скребачки, найчастіше кінцеві; трапляються подвійні скребачки і скребачки-різці. Виразу серію репрезентують пластинки з притупленим краєм, пилочки, граветтські вістря та їх фрагменти¹⁵. Услід за Г.В. Григор'євою та М.М. Клапчуком¹⁶, Л.В. Кулаковська також вбачає подібність індустрії Межигірців I до матеріалів сьомого шару Молододового V.

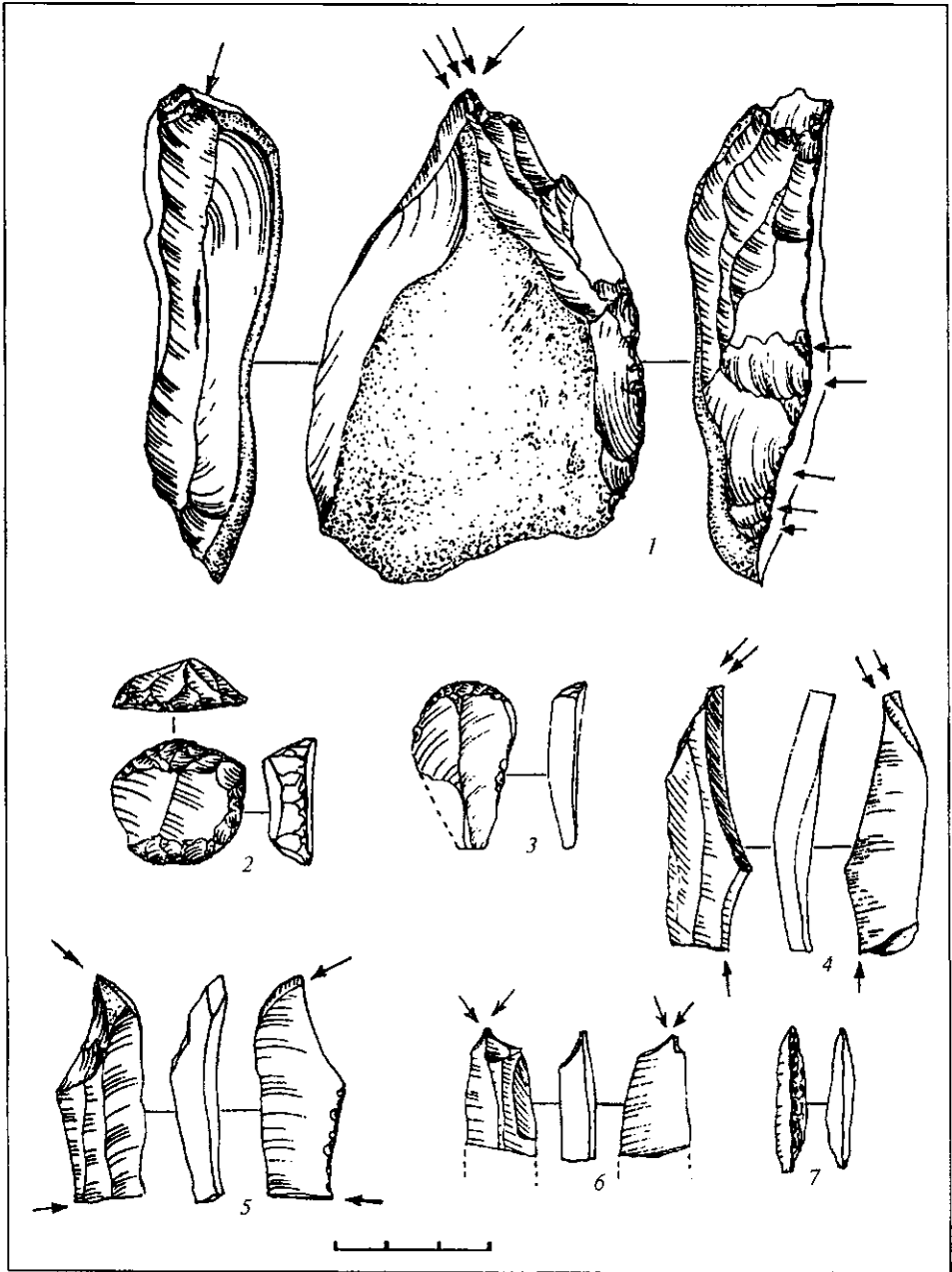

Рис. 5. Галич I: 1 — нуклеус; 2—7 — зняряддя праці

Уже зазначалося, що культурні горизонти Галича I та Межигірців I залягають на одному й тому самому геологічному рівні — у стратиграфічній позиції відкладів рівненського горизонту (потепління Ляско). Для Межигірців I існують радіовуглецеві дати — Ki-5605 = 17 650 (270) і Ki-5606 = 17 200 (250). Останнім часом з'явилась ще одна дата, що значно розходиться з двома попередніми, — ОхА — 7429 = 20 360 (200)¹⁷. Однак навіть у такому «задавньому варіанті» між сьомим шаром Молодого V і Межигірцями I існує хронологічна лакуна у 2—3 тисячоліття. Можливо, «ми маємо справу з розширенням молодовського феномену як у просторі, так і в часі»¹⁸. Різку невідповідність, однак, виявлено в складі фауністичного комплексу: у Межигірцях I переважає північний олень (хоч значну долю складає і мамонт), у Галичі I майже на 90 % — мамонт. Згадаймо, що «головними об'єктами полювання для гравет-

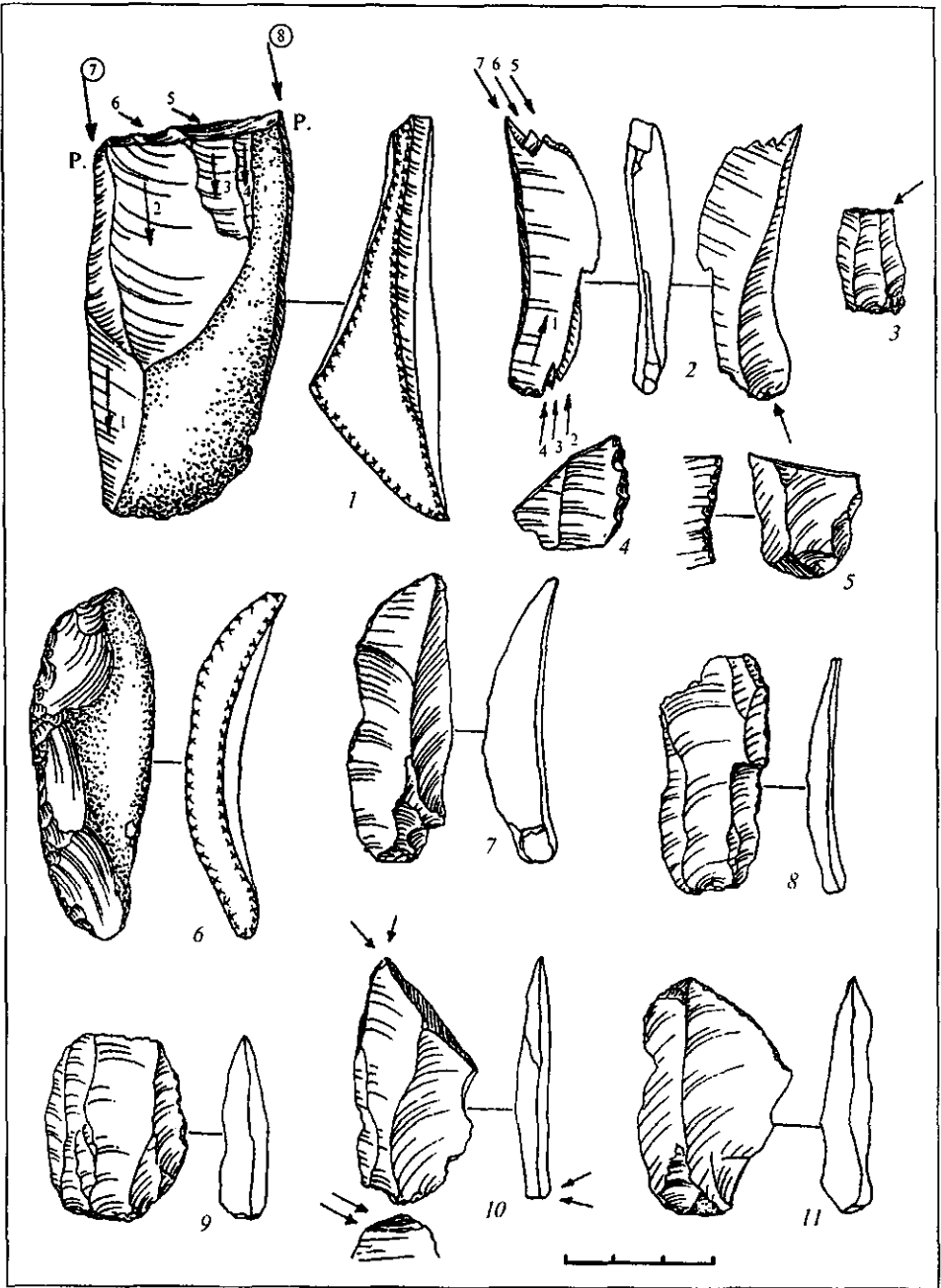

Рис. 6. Галич I. Знаряддя праці та заготовки

тського населення Подністров'я були здебільшого північний олень, кінь, бізон, зрідка мамонт»¹⁹.

Невелика поки що кількість крем'яних артефактів із Галича I і відсутність яскравої серії культуровизначальних елементів (вістря граветт, проколки тощо) не дають змоги однозначно визначити культурну приналежність пам'ятки. Між тим автори не мають сумніву, що досліджувана стоянка входить до кола граветтської культури Подністров'я — очевидно, п'ятої стадії розвитку граветту долини Дністра²⁰ (хронологічно це такі пам'ятки, як Кормань IV — пізньопалеолітичні шари 5—1, Молодове V — шари 6—2, Косоуци — шари 21—1). За іншою термінологією, стоянка належить до епіграветтської традиції другої половини пізнього палеоліту Подністров'я²¹.

¹ Бандрівський М. Найдавніша пам'ятка Галича // Комсомол. прапор (Івано-Франківськ). — 1988. — 18 лист.

² Ситник О.С. Галич та його околиці в стародавню кам'яну добу // Галич і Галицька земля у державотворчих процесах України. — Івано-Франківськ; Галич, 1998. — С. 8—12; Szytnik A., Bogucki A., Lanchont M., Madeyska T. Stanowisko górnopaleolityczne Halicz I // Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego. — Rzeszów, 1999. — T. 20. — S. 15—21.

³ Bogutskij A., Lanchont M., Wojtanowicz J. Dolnopleistocenijskie gleby kopalne w pokrywie lessowej Halickiego Podkarpacia // III Sevnarium lessowe «Geneza i wiek pokrywowych utworów pylastych południowo-zachodniej Polski. — Wrocław; Bożków: Uniwersytet Wrocławski, 1999. — S. 5—7; Bogutskij A., Lanchont M., Racinowski R. Conditions and course of sedimentation of the Middle and Upper Pleistocene loesses in the Halicz profile (NW Ukraine) // Studia Quaternaria. — 2000. — 17. — S. 3—17.

⁴ Археологічні розкопки проведено за фінансового сприяння геологічного гранта КВН 6 РО4Е 031 15 (керівник проекту проф. Марія Ланчонт, Люблінський університет ім. М. Кюрі-Склодовської, Польща).

⁵ Геренчук К.І. Геоморфологія // Природа Івано-Франківської області. — Львів: Вища шк., 1973. — С. 39—50.

⁶ Bogutskij A., Lanchont M., Racinowski R. Conditions and course of sedimentation... — S. 10.

⁷ Богуцький А.Б. Антропогенные покровные отложения Вольно-Подольи // Антропогенные отложения Украины. — Киев: Наук. думка, 1986. — С. 121—132.

⁸ Григорьева Г.В., Кланчук М.Н. Позднепалеолитическая стоянка Межигорцы I в Ивано-Франковской области // КСИА. — 1981. — Вып. 165. — С. 58—63; Kulakovska L. et Otte M. Mejjirzi // Préhistoire Européenne. — Liege, 1999. — Vol. 13. — P. 149—166.

⁹ Гуря Е.Ю., Нехорошев П.Е. Некоторые технологические критерии археологической периодизации каменных индустрий // Российская археология. — 1993. — № 4. — С. 5—24.

¹⁰ Черныш А.П. Эталонная многослойная стоянка Молодова V. Археология // Многослойная палеолитическая стоянка Молодова V. Люди каменного века и окружающая среда. — М.: Наука, 1987. — С. 7—93.

¹¹ Borziac I. Paleoliticul si mezoliticul in spatiul dintre Nistru si Prut // Thraco-Dacico. — Bucuresti, 1994. — Vol. 15, N 1—2. — P. 19—41; Otte V., Noiret P., Chirica V., Borziac I. Rythme evolutiv du Gravettien Oriental // The Upper Palaeolithic. XIII Inter. Congr. of Prehistoric and Protohistoric Sciences. — Forli, 1996. — P. 213—226; Борзіяк І.О., Кулаковська Л.В. Гравет Подністров'я. Загальний огляд // Археологія. — 1998. — № 4. — С. 55—64.

¹² Восточный гравет. — М., 1997.

¹³ Борзіяк І.О., Кулаковська Л.В. Гравет Подністров'я ... — С. 56.

¹⁴ Ситник О.С., Богуцький А.Б., Кулаковська Л.В. Стратифіковані пам'ятки палеоліту в околицях Галича // Археологія — 1996. — № 3. — С. 86—97; Kulakovska L. et Otte Marsel Mejjirzi... — P. 149—166.

¹⁵ Ситник О.С., Богуцький А.Б., Кулаковська Л.В. Стратифіковані пам'ятки... — С. 95.

¹⁶ Григорьева Г.В., Кланчук М.Н. Позднепалеолитическая стоянка Межигорцы I... — С. 58—63.

¹⁷ Kulakovska Larisa et Otte Marsel Mejjirzi... — S. 150.

¹⁸ Ситник О.С., Богуцький А.Б., Кулаковська Л.В. Стратифіковані пам'ятки... — С. 96.

¹⁹ Борзіяк І.О., Кулаковська Л.В. Гравет Подністров'я ... — С. 56.

¹⁹ Там же. — С. 60.

²⁰ Djindjian F., Kozłowski J., Otte M. La paleolithique superieur en Europe. — Paris, 1999.

Одержано 28.04.2001

А.С. Сьтнік, К. Цырек

ПОЗДНЕПАЛЕОЛИТИЧЕСКАЯ СТОЯНКА ГАЛИЧ I (предварительные результаты исследований)

В 2000 г. начаты археологические раскопки позднепалеолитической стоянки Галич I (правый берег Днестра), которые проводятся совместной Украинско-Польской экспедицией. Культурный слой залегает в верхней части плейстоценовых лессов («ровенский горизонт» — аналог Ляско). Исследовано 75 м² площади, на которой зафиксировано два интенсивных скопления костей мамонта (более 90 % всех фаунистических остатков). Кремневых изделий мало — 236 экз. Имеются призматические пирамидальные, торцевые нуклеусы, орудия труда (резцы, скребки). В предварительном плане эти материалы сравниваются с инвентарем Межигорцев I и относятся к «днестровской традиции» восточного граветта (эпиграветта).

THE UPPER PALEOLITHIC SITE HALYCH-I
(preliminary results of the researches)

In 2000 the joint Ukraino-Polish expedition started the archaeological excavations of the Late Paleolithic site Halych-I (the right bank of the Dniester river). The cultural layer is localized in the upper part of Pleistocene loesses («Rivne horizon» analogical to Lasco). On the explored area of 75 m², two intensive accumulations of mammoth bones (more than 90 % of all the faunal remains) were fixed. The layer is very poor. The total number of flint articles is 236.

The collection consists of prismatic and pyramidal cores, cores for bladelets, and tools (burins, scrapers). In the preliminary plan, these materials are chronologically close to the accessory of the Upper Paleolithic horizon of Mezhygortsy-I (the left Dniester bank) and belong to the «Dniester tradition» of the Eastern Gravette (Epi-Gravette).

В.І. Ткаченко

ПРО ДЕЯКІ КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНІ ОСОБАЛИВОСТІ ПІЗНЬОПАЛЕОЛІТИЧНОЇ ПАМ'ЯТКИ КЛЮСИ

На основі попереднього аналізу пізньопалеолітичного матеріалу Ключів зроблено спробу культурно-історичної реконструкції носіїв прадавніх традицій, що вписуються в коло конкретної пізньопалеолітичної культурно-історичної спільноти - радомишльсько-пушкарівської.

У межах Українського Полісся відомо декілька особливо яскравих пізньопалеолітичних пам'яток, досліджених у різні роки ХХ ст. Федором Вовком, Михайлом Рудинським, Павлом Борисковським, Іваном Підоплічком, Дмитром Телегіним та іншими визнаними фахівцями з проблем кам'яного віку. Окремі з них вивчав упродовж багатьох років і визначний український археолог Іван Гаврилович Шовкопляс (Мізин, Радомишль, Фастів, Ключи, Добранічівка тощо), 80-річний ювілей якого ми відзначили у квітневі дні першого року нового тисячоліття.

Отже, розглянемо деякі пізньопалеолітичні матеріали з погляду їх культурно-історичної інтерпретації, зокрема численну крем'яну колекцію Ключів¹. Стоянка-майстерня відома ще з 1964 р. і розташована на лівому 8—10-метровому краю стародавньої балки². Культурні рештки пам'ятки залягали у верхах потужного шару щільної темно-брунатної глини, перекритої здебільшого шаром світлого та жовтого стерильного піску, а також сірим (місцевим підзолистим) ґрунтом, характерним для районів Полісся. На окремих ділянках, особливо ближче до краю балки, піски, що перекривають глину, і верхня частина самої глини розмиті. Культурний шар — крем'яні артефакти, дрібні уламки кісток тварин, кісткове вугілля та вохра — розташований як у верхах ґрунту, так і на сучасній поверхні³. Вище по схилу глибина залягання знахідок поступово збільшується, досягаючи місцями 2—2,5 м від сучасної поверхні. На окремих, краще збережених ділянках інколи поряд зі зкупченнями кісткового вугілля та попелу в місцях давніх вогнищ, а також досить значної кількості крем'яних виробів (до кількох тисяч екземплярів) траплялися великі уламки кісток мамонта. Подібне зкупчення зафіксовано на відносно невеликій площі — близько 40 м², де поетапно простежено весь процес розщеплювання та вторинної обробки кременю, який можна одночасно розглядати як специфічне місце обробки каменю, тобто як